

УДК 330.564.24:330.366

САМОЙЛЕНКО ЄВГЕН,*кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії
Національної металургійної академії України, м. Дніпропетровськ*

ГЕНЕЗИС, СТРУКТУРА ТА ФОРМИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

У статті простежено формування та динаміку розвитку тіньової економіки в Україні. Показано, що реформування економіки країни на початку 1990-х років без належного наукового обґрунтування призвело до механічного копіювання та реалізації монетаристської моделі регулювання економічних процесів. Реалізація закордонних "рецептів" реформування економіки без урахування національної специфіки (відсутність досвіду інституційного оформлення та правового забезпечення ринкового господарювання, обвальний розрив економічних зв'язків із руйнуванням СРСР, наслідки системної кризи народного господарства СРСР, успадковані структурні деформації, технологічна криза, застаріла технологічна база, витратність економіки, складна екологічна ситуація) призвела до появи нових форм та методів тіньової економічної діяльності.

Ключові слова: тіньова економіка; легальна економіка; сегмент тіньової економіки; економічне зростання; Україна.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Значні масштаби тіньової економіки в Україні гальмують соціально-економічні реформи, спотворюють офіційні дані про стан економіки, позначаються на обсягах та структурі ВВП, виступаючи одним із головних факторів криміналізації суспільства. Посилюється вплив тіньового капіталу на різні сфери суспільного життя, його зрощування з державним апаратом та зростання корупції [13, с. 506].

Поглиблення кризового економічного становища в Україні в 1990-х роках, досить повільне поповнення доходної частини бюджету при значних темпах економічного зростання у 2002-2007 роках та значне падіння ВВП із початком світової економічної кризи стало разом причиною та наслідком значних масштабів тіньової економіки, головним чинником гальмування реструктуризації національного господарства. Це негативно позначилося на підвищенні конкурентоспроможності національного товаровиробництва, що має негативні наслідки для національної економіки в контексті європейської інтеграції України.

Значний внесок у дослідження сутності, змісту тіньової економіки та детінізації економічної діяльності зробили українські вчені І. Мазур, З. Варналій, Н. Краус та інші [1; 3; 5; 8; 10; 12]. Не піддаючи сумніву безперечні досягнення вітчизняних фахівців, узагальнень щодо специфіки розвитку тіньових економічних відносин в Україні недостатньо в концептуальному плані.

Метою статті є вивчення розвитку тіньової економіки в Україні, зокрема, її генезису, форм та структури.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з кінця 1980-х років, в економічній літературі розгорнулася широка дискусія з приводу можливих шляхів подолання тіньової економіки. Провідні радянські вчені (Т. Корягіна, Л. Нікіфоров, Т. Кузнецова, В. Фельзенбаум) бачили подолання тіньової економіки в корінних перетвореннях адміністративно-командної системи, а саме: у роздержавленні власності, передачі господарським ланкам повної самостійності, формуванні та розвитку легального ринкового середовища. Ці заклики збігали-

ся з настроєм "нових" владних структур, які з'явилися після розпаду СРСР. З кінця 1991 року починає реалізовуватися модель так званого радикального лібералізму [6, с. 131], який передбачає приватизацію, демонополізацію, монетарно-фінансову стабілізацію та лібералізацію економічного життя. Інтенсифікація останніх уважалась головним чинником прискорення ринкових перетворень, динамізації економічного життя та поживлення загальногосподарської кон'юнктури. Уважалося, що наслідком цих дій стане легалізація тіньової економічної діяльності, яка буде додатковим чинником економічного зростання. Але впровадження такої моделі без урахування специфіки перехідної економіки України призвело до досить сумних наслідків.

Реформування економіки України без належного наукового обґрунтування мало наслідком механічне копіювання та реалізацію консервативної моделі регулювання економічних процесів, характерної для економічної практики індустріально розвинутих країн. Розрахунок на швидке досягнення позитивних результатів не виправдовується, оскільки українська економіка у відповідь на застосований державою комплекс фіскальних та монетарних заходів демонструє деякі специфічні реакції, відмінні від реакцій розвиненої ринкової економіки. Не виправдовуються надії на легалізацію тіньової економічної діяльності в ході економічних перетворень, відбувається лише зміна структури, форм та методів тіньової економічної діяльності.

Дійсно, з руйнуванням Радянського Союзу, а разом із ним й адміністративно-командної системи державне планування стає непотрібним. Разом із системою планування зникають певні форми фіктивної (притаманні приписки, хабарництво та шахрайство) та ірраціональної тіньової економіки (включає економічну діяльність, що реалізується відповідно до застарілих або деформованих правових норм і не відповідає об'єктивним потребам соціально-економічного розвитку (випуск непотрібної продукції)), які пов'язані із цим явищем: приписки, знищення товарно-матеріальних цінностей, корупція тощо.

Роздержавлення власності та поява інших форм власності призводять до зникнення форм напівлегалізованої тіньової економіки (пов'язана з економічною діяльністю, яка здійснюється легальними підприємствами, однак неконтрольована державою), які були засновані на експлуатації державної власності. Із руйнуванням інституту КППС була зруйнована система задоволення потреб вищого керівництва держави, а з нею й елітарно-замкнута економіка (виробництво, розподіл, обмін і споживання товарів та послуг за спецсистемами). Усунення заборони на індивідуальну особисту діяльність, перепродаж товарів та продуктів харчування, неофіційне надання побутових послуг, визнання державою особистої власності та "відкриття" кордонів призводять до ліквідування дефіциту. Це, у свою чергу, нейтралізує деякі форми неформальної тіньової економіки (включає види правомірної економічної діяльності, що здійснюються нелегалізованими підприємствами), які існували в радянській економіці.

Однак на тлі позитивних зрушень відбулись негативні явища, які були пов'язані з трансформацією кредитної політики держави, правовим регулюванням банківської та зовнішньоекономічної діяльності, стрімким зростанням організованих злочинних угруповань. Слід зазначити, що радикальна зміна суспільного устрою не могла не супроводжуватися зміною моралі: раптова ліквідація консолідуючої ролі партії, а потім і держави, ейфорія вседозволеності та нездатність держави запропонувати щось нове замість старої ідеології призвели до виникнення ідеологічних "пустот". Ці "пустоти" почала заповнювати антидержавна "тіньова" мораль.

Керівництво України не зуміло скористатись позитивними тенденціями в економіці. Більше того, реалізація закордонних "рецептів" реформування економіки без урахування національної специфіки (країна не мала досвіду інституційного оформлення та правового забезпечення ринкового господарювання, обвальний розрив економічних зв'язків, успадковані структурні деформації, технологічна криза, застаріла технологічна база, витратність економіки, складна екологічна ситуація) призвела до появи та поширення нових форм та методів тіньової економічної діяльності.

Розуміючи, що ринкова економіка має будуватися та ефективно функціонувати тільки при наявності приватного власника, уряд починає проводити політику трансформації відносин власності шляхом різкого тотального обмеження ролі держави в економічному регулюванні, виробництві товарів та послуг, фінансовій підтримці підприємств. У результаті контроль відповідних державних органів усе більше зменшується.

Сприяла розвитку фіктивної економіки й неадекватна валютна політика Національного банку України першої половини періоду незалежності України. Восени 1998 р., після "чорного" вівторка в Росії (який був спровокований шахрайствами з облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП) вищим керівництвом РФ), валютні спекулянти збагатилися на 3 млрд грн (тоді 1 дол. продавали за 2,3 грн, при реальному ринковому курсі 4 грн) [12, с. 47]. Ми вважаємо, що приватизація в Україні призвела до поширення тіньових процесів в економіці, оскільки:

- громадяни не стали реальними власниками;
- реальними власниками стали окремі особи або групи;
- відбулось зрощування бізнесу та влади;
- капітали від використання отриманої власності не могли використовуватися без ризику для їхніх власників;
- не відбулось становлення середнього класу та громадянського суспільства;

- державний бюджет не отримав значних надходжень.

Зміна форми власності з державної на колективну не сприяє становленню реального власника, здатного забезпечити мобілізацію наявних ресурсів підприємства та мобілізувати їх на відродження матеріально-технічної бази. Причина такої ситуації полягає у відсутності відповідного інституціонального забезпечення та в неготовності колективів ефективно керувати підприємствами. Контроль за підприємствами та їхніми фінансовими потоками повністю переходить до керівників, які, користуючись ситуацією, починають фактично розкрадати підприємства. Це, передусім, стосується товарно-матеріальних запасів, що залишилися після розпаду Радянського Союзу на складах підприємств. Вони реалізовувались за значно нижчими цінами як на світовому ринку, так і на внутрішньому, а прибуток від їх реалізації, за винятком хабарів, ішов керівникам підприємств.

Слід зазначити, що процес роздержавлення та приватизації в Україні не витримує ніякої критики, оскільки практично половина промислового потенціалу майже 50-мільйонної європейської країни, що створювався протягом життя кількох поколінь, була продана через посередників за приватизаційні сертифікати (кожний вартістю близько 2-10 дол.) "своїм людям" із купки колишньої номенклатури та криміналітету.

Розвитку тіньової економіки сприяють процеси, які відбуваються в правоохоронних органах із питань боротьби з економічною злочинністю. Незважаючи на значне зростання кількості працівників Державної служби з боротьби з економічними злочинами (у 5 разів порівняно з 1986 роком), створення Служби боротьби із організованою злочинністю, ще пізніше - податкової міліції, виявлення злочинів зменшилось: розкрадань державної та колективної власності на 24 %, хабарництва на 22,9 % [10, с. 246], що пов'язано з тим, що зростання кількості робітників не супроводжувалося зростанням заробітної плати, при цьому критерії відбору знизилась, а це негативно вплинуло на корупцію в правоохоронних органах. Така ситуація викликала створення підрозділів протидії внутрішньовідомчій корупції й призвела до ще більшого зростання штату.

Таким чином, на тлі накопичених за радянських часів структурних диспропорцій прорахунки в економічній політиці та стрімке зростання фіктивних операцій у фінансово-кредитній сфері призвели до значного зростання грошової маси в економіці, що викликало інфляцію попиту. Лібералізація діяльності та цін із початком ринкового реформування активізувала інфляцію витрат, що разом з інфляцією попиту викликало гіперінфляцію. У свою чергу, остання порушила існуючий баланс цін та платоспроможність різних категорій споживачів. Оскільки виробничі ресурси мають різну цінову еластичність попиту, то зростання цін на них мало різну динаміку, що призвело до змін у структурі собівартості продукції (найменшу еластичність попиту по ціні мають енергоресурси, потім матеріальні ресурси, за ними - устаткування, найбільш високий рівень цінової еластичності в заробітній платі). Стримувати збільшення собівартості продукції в цих умовах стає можливим тільки за рахунок гальмування зростання заробітної плати. Наприклад, за 1990-1996 роки в собівартості трактора Т-150 К, що виробляється на Харківському тракторному заводі, частка заробітної плати основних робітників знизилась у 3,8 раза, а частка витрат на енергію та паливо для технологічних ланок зросла у 2,6 раза [14, с. 23].

Неспроможність уряду, правоохоронних органів та громадських організацій контролювати діяльність керівництва підприємств та торговельно-посередницьких структур привела до зростання зловживань як на самих підприємствах (завищування витратних коефіцієнтів та ін.), так і в ланцюгу "поставка підприємствам ресурсів торговельно-посередницькою структурою → виготовлення готової продукції підприємствами → реалізація готової продукції торговельно-посередницькою структурою", що відбивалось на зростанні собівартості продукції. Це стало ще одним фактором зростання інфляції витрат.

Тільки після запровадження протягом 1994 року жорсткого грошово-кредитного регулювання було зупинено гіперінфляцію. У результаті цієї політики коефіцієнт монетизації знизився з 50 % у 1992 р. до 11 % у 1996 р. Але жодних позитивних результатів політика стримування грошової маси не дала, лише затягнула спад виробництва, інфляцію та стимулювала тіншову економіку. Грошей почало не вистачати навіть на виплату заробітної плати. Фінансовий стан підприємств швидко погіршився, що видно з таблиці 1 [9, с. 25].

Дефіцит грошей та шахрайство керівників підприємств викликали зростання кредиторської та дебі-

Таблиця 1. - Фінансовий стан українських підприємств*

Показники	Роки			
	1993	1994	1995	1996
Витрати на 1 грн випуску (коп.)	74,8	82,2	85,7	92,1
Рентабельність (%)	36,8	25,6	20	9,2
Питома вага нерентабельних підприємств (%)	8,3	11,4	22,2	43
Кредиторська заборгованість на 1 грн коштів (грн)	6,3	6,5	15,3	18,7
Оборотні кошти (% до ВВП)	13	9,6	7,4	2,6
Гроші в оборотних засобах підприємств (%)	6,9	6,5	5,9	2,1
Грошові оборотні засоби на 1 грн нарахованої зарплати	2,78	1,98	1,1	0,93

*Джерело: [9, с. 25].

торської заборгованостей. Потреба в коштах для розрахунків не задовольнялася. Слід зазначити, що велика рентабельність торговельно-посередницьких структур (за рахунок несплати податків, операцій із тіншовою продукцією, відносно невеликих капітальних витрат на організацію бізнесу та ін.) підвищувала попит на фінансові ресурси, що, у свою чергу, підвищувало ставку відсотка. Проблема посилювалась прорахунками уряду у визначенні основних макроекономічних показників та прийнятті рішень на їх основі. Так, помилки у визначенні темпів інфляції, погашення внутрішнього та зовнішнього боргу в умовах фактичної відсутності ринку цінних паперів призвели до дуже великого доходу від операцій з облігаціями внутрішнього державного займу, наслідком чого стало прийняття державою зайвих зобов'язань у розмірі 490 млн грн, або 22 % дефіциту консолідованого бюджету за той же період та зростання очікуваного доходу від ОВДП не менше, ніж 55 % річних при очікуваній інфляції 12 % [9, с. 25].

Отже, створена політична система дозволяє основні надприбутки зосереджувати в окремих руках. Високі доходи від тіншової діяльності дозволяють її учасникам фінансувати виборчі компанії з висуванням кандидатів у депутати всіх рівнів з метою лобіювання певних вигідних для "тіншовиків" державних рішень, а також сприяти призначенню на відповідальні посади своїх довірених осіб і проводити через них тіншову політику, чому відповідає й запроваджена єдина 13 % ставка податку на доходи фізичних осіб [11, с. 45], унаслідок чого доходи найбільш багатих верств населення зменшились, а найбагатших - зросли.

Таким чином, розвиток тіншової економіки обумовив появу так званих олігархічних груп, діяльність яких посилила перерозподільчі процеси на їхню користь. Економічне зростання, обумовлене сприятливою кон'юнктурою на зовнішніх ринках, посилює негативні тенденції в економіці України та призвело до зростання тіншових груп. Страх за "сумнівні капітали" не стимулював їх робити довгострокові інвестиції в розвиток п'ятого та шостого технологічних укладів, що обумовило технологічне відставання країни й консервацію її як сировинного придатка розвинутих країн.

Набуває нового вигляду ще один сегмент тіншової

економіки - елітарно-закритий. На відміну від радянської елітарно-замкнутої економіки, суб'єктами якої була панівна номенклатура, а товари для неї вироблялись у більшості випадків в СРСР, що сприяло розвитку НТП, в Україні належність до цієї номенклатури визначає наявність "великих" грошей, а відсутність патріотичних принципів дозволяє не витратити час і гроші на розвиток національної економіки, а купувати необхідні товари за кордоном, тим самим стимулюючи іноземного виробника.

Із початку 1990-х років набуває нового якісного розвитку неформальна діяльність громадян. Їй сприяє зuboжіння населення, зростаючий рівень безробіття, розвиток інших сегментів тіншової економіки.

На відміну від неформального сектора тіншової економіки, що існував в СРСР, де ця діяльність мала вигляд побічного заробітку, неформальний сектор у незалежній Україні став єдиним можливим способом існування для задіяних у цьому секторі громадян. Зростаючий рівень безробіття в країні стимулював приплив робочої сили на цей ринок, що посилювало експлуатацію на ньому. Наявність зростаючого неформального сектора призвела до декваліфікації значної частини населення (досить часто громадяни з вищою освітою та високим рівнем кваліфікації були змушені працювати "човниками", продавцями та вантажниками) і сприяла розвитку так званої тіншової моралі.

Розвиток тіншової економіки та зuboжіння населення, неспроможність правоохоронних органів ефективно робити свою справу стали благодатним ґрунтом для ще більшого розгулу злочинності в 1990-х роках. Соціально-економічні перетворення змінили якість криміногенних відносин і значною мірою вплинули не тільки на загальну кримінальну ситуацію, а й на структуру злочинності. З'являються нові види злочинів, яких українські правоохоронні органи до переходу на ринкові засади не знали, зростає загальна кількість скоєних злочинів, змінюється якісна структура злочинності. На тлі стрімкого зростання загальної кількості злочинів зріс рівень організованості злочинних угруповань (виявлено організованих злочинних груп у 1992 р. - 469, а в 1999 р. - 1166 [10, с. 428]), що призвело до значного погіршення криміногенної ситуації в суспільстві та зростання соціальної напруги.

Слід зазначити, що наприкінці 1990-х років відбувається якісна зміна організованої злочинності. Чистий рекет, "розборки" та "наїзди" на підприємства відмирають. З'являються "цивілізовані" форми контролю за господарською діяльністю, які мають стійкі та постійні характеристики: кримінальне піклування розглядається як надання "ділових" послуг.

Набуття інституційних характеристик пов'язано з такими обставинами:

- формуються зони впливу;
- закінчується епоха "швидких" грошей;
- з'являються олігархічні групи, що мають можливість легально використовувати правоохоронні органи для своєї безпеки;

- правоохоронні структури стимулюють криміналітет переходити в легальні сфери діяльності - попередня діяльність більше загрожує самому криміналітету.

Кримінальні структури починають використовувати нові види діяльності: "підставляють" конкурентів під діяльність правоохоронної системи або підкуповують суддів, які виносять рішення на їхню користь.

Із початком економічної кризи у 2008 році рівень тіньової економіки в Україні зростає з 28 % до 34 % [3, с. 14]. Рівень напівлегалізованого сегмента не змінився, що підтверджують розрахунки за електричним методом, - 26-27 % ВВП. Різке зростання збитковості підприємств (з 24 % до 30 %), свідчить про виведення капіталу в тіньовий сектор економіки, а метод "витрати населення - роздрібний товарооборот", який показує незначне збільшення тіньової економіки (з 38 % до 40 %), підтверджує, що ці кошти не були застосовані в національній економіці. Збільшення готівкових коштів в обігу за монетарним методом розрахунку свідчить про зростання неформального сегмента тіньової економіки [3, с. 14].

У 2009 році продовження економічної кризи стимулювало подальше зростання рівня тіньової економіки до 39 % [3, с. 15].

Зменшення рентабельності виробництва в умовах легального сектора призвело до збільшення частки тіньового виробництва. Водночас у нелегального сектора відбувалось зростання обсягів виробництва. Про зростання напівлегалізованого та неформального сегментів тіньової економіки свідчить різке збільшення рівня тінізації економіки за електричним методом (з 26 до 35 %).

Про зростання неформального та напівлегалізованого сегментів тіньової економіки свідчить також розрив між легально отриманими доходами та витратами населення з 40 до 45 %, що показує метод "витрати населення - роздрібний товарооборот" [3, с. 15].

Україна посідає 17 місце у світі щодо відтоку капіталу з країни. За період 2000-2008 рр. відтік тіньового капіталу з країни склав 82 млрд дол. [17], що у 2,3 рази перевищує обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну.

Таким чином, нестабільна економічна ситуація в економіці України у 2008 році призвела до зростання відтоку капіталу з легального обігу, що сприяло поглибленню економічної кризи.

Негативні очікування щодо ведення бізнесу в Україні стимулювали підприємців використовувати тіньові механізми для збереження капіталів. Масштабний відтік капіталу з легальної економіки свідчить про їх акумуляцію та наявність незадіяних інвестиційних ресурсів для національної економіки. Проте через неможливість гарантування прав власності в тіньовому секторі такі ресурси залишаються незадіяними. Поновлення еко-

номічного зростання у 2010 році в Україні також призвело до повернення капіталів до легальної економіки [3, с. 10].

Розвиток економічної кризи значно вплинув на економіку України та привів до стагнації легального сектора економіки та відтоку капіталу з країни. У цих умовах детінізація економічної діяльності є передумовою забезпечення стійкого економічного зростання та залучення виведених капіталів до інноваційної сфери.

Таким чином, структура тіньової економіки, яка сформувалась в Україні до початку економічної кризи, набула інституціональних ознак та суттєво не змінилась, що пояснюється несприятливим інституційним середовищем ведення бізнесу в легальному секторі.

Висновки

Реформування економіки України без належного наукового обґрунтування призвело до механічного копіювання та реалізації монетаристської моделі регулювання економічних процесів. Реалізація закордонних "рецептів" реформування економіки без урахування національної специфіки (відсутність досвіду інституційного оформлення та правового забезпечення ринкового господарювання, обвальний розрив економічних зв'язків із руйнуванням СРСР, наслідки системної кризи народного господарства СРСР, успадковані структурні деформації, технологічна криза, застаріла технологічна база, витратність економіки, складна екологічна ситуація) призвела до появи нових форм та методів тіньової економічної діяльності.

Із початку 1990-х років набуває нового якісного розвитку неформальний сектор тіньової економіки, що в незалежній Україні став єдиним можливим способом існування для задіяних у цьому секторі громадян, на відміну від часів існування СРСР, де ця діяльність мала вигляд побічного заробітку.

Приватизація державної власності в середині 90-х років ХХ сторіччя не сприяла становленню реального власника, здатного забезпечити мобілізацію наявних ресурсів підприємства та оновлення матеріально-технічної бази. Причинами такої ситуації були відсутність відповідного інституціонального забезпечення та неготовність колективів ефективно управляти підприємствами. Фактичними власниками підприємств стали керівники, більшість із яких, користуючись ситуацією, почали їх розкрадати. Ці обставини стимулювали зростання фіктивної діяльності у фінансово-кредитній сфері.

Спад виробництва, зменшення доходів громадян призводили до зменшення надходжень до бюджету, що вело до зростання податкового тягаря. Таким чином, податкова політика в Україні виконувала тільки фіскальні функції, ігнорувала регуляторну функцію податків. До того ж така податкова політика стимулювала розвиток напівлегалізованої економіки.

Сприятлива кон'юнктура на зовнішньому ринку, що сформувалась на тлі зменшення цін на продукцію національного виробника після кризи 1998 року внаслідок падіння курсу гривні, стала головним фактором економічного зростання в Україні. Зростання в гірничо-металургійному комплексі привело до зростання сукупного попиту, що обумовило з 1999 року зростання в галузях, які виробляють товари широкого вжитку, а потім - у машинобудуванні та решті галузей (із 2000 р.). Незважаючи на значні інвестиції в основний капітал та темпи економічного зростання, рівень тіньової економіки значно не зменшився. Доходи через систему офшорних компаній, фірм і банків виводяться за кордон,

що дозволяє зосереджувати основні надприбутки в окремих руках.

Набуває нового вигляду ще один сегмент тіньової економіки - елітарно-закритий. На відміну від радянської економіки, суб'єктами якої була панівна номенклатура, а товари для неї вироблялись у більшості випадків в СРСР, в Україні належність до цієї номенклатури визначає наявність "великих" грошей, а відсутність принципів дозволяє не витратити час і гроші на розвиток національної економіки, а купувати необхідні товари за кордоном, тим самим стимулюючи іноземного виробника.

Наприкінці 1990-х років відбувається якісна зміна організованої злочинності. Рекет, "розборки" та "наїзди" на підприємства вичерпують себе. З'являються "цивілізовані" форми контролю за господарською діяльністю, що мають стійкі та постійні характеристики: кримінальне піклування розглядається як надання "ділових" послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варналій З. С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / З. С. Варналій. - К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2006. - 576 с.
2. Геєць В. М. Уроки та перспективи ринкових реформ довгострокового економічного зростання в Україні / В. М. Геєць // Економічна теорія. - 2004. - № 3. - С. 3-18.
3. Жаліло Я. Тіньова економіка в Україні : масштаби та напрямки подолання / Я. Жаліло, Т. Тищук. - К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. - 31 с.
4. Золоторев А. Эффективное использование оборотных средств / А. Золоторев // Економіка України. - 1998. - № 7. - С. 12-16.
5. Краус Н. М. Тіньовий та офіційний сектори економіки : антагоністичне співіснування і взаємодія / Н. М. Краус. - Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. - 175 с.

Самойленко Евгений,

кандидат экономических наук, доцент кафедры политической экономики Национальной металлургической академии Украины, г. Днепропетровск

ГЕНЕЗИС, СТРУКТУРА И ФОРМЫ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ В УКРАИНЕ

В статье прослежено формирование и динамику развития теневой экономики в Украине. Показано, что реформирование экономики страны в начале 1990-х годов без надлежащего научного обоснования привело к механическому копированию и реализации монетаристской модели регулирования экономических процессов. Реализация иностранных "рецептов" реформирования экономики без учета национальной специфики (отсутствие опыта институционального оформления и правового обеспечения рыночного хозяйствования, обвальный разрыв экономических связей с разрушением СССР, последствия системного кризиса народного хозяйства СССР, унаследованные структурные деформации, технологический кризис, устаревшая технологическая база, затратность экономики, сложная экологическая ситуация) привела к появлению новых форм и методов теневой экономической деятельности.

Ключевые слова: теневая экономика; легальная экономика; сегмент теневой экономики; экономический рост; Украина.

Samojlenko Eugene,

Cand. Sc. (Economics), Assistant Professor of the Political Economics Department of National Metallurgical Academy of Ukraine, Dnipropetrovsk

GENESIS, STRUCTURE AND FORMS OF SHADOW ECONOMY IN UKRAINE

The paper explores the development specifics of the shadow economy in Ukraine. It is indicated that reforming of the national economy in the early 1990s without any adequate scientific rationale resulted in mechanical

6. Кузнецова Т. Некоторые аспекты исследования неформальной экономики в России / Т. Кузнецова // Вопросы экономики. - 1997. - № 9. - С. 127-134.

7. Лисенко Ю. Нелінійна динаміка макроекономічних показників / Ю. Лисенко, Л. Сергєєва // Економіка України. - 2004. - № 11. - С. 27-34.

8. Мазур І. І. Детінізація економіки України: теорія та практика / І. І. Мазур. - К. : ВПЦ "Київський університет", 2006. - 329 с.

9. Найдъонов В. До питання рівняння обміну та монетарної теорії інфляції / В. Найдъонов // Економіка України. - 2003. - № 9. - С. 23-29.

10. Попович В. М. Теорія детінізації економіки / В. М. Попович. - Ірпінь, 2001. - 524 с.

11. Попович З. Економічне зростання і перспективи інноваційного розвитку / З. Попович // Економіка України. - 2004. - № 12. - С. 41-47.

12. Пушкаренко П. Генезис і соціально-економічні наслідки тіньової економіки / П. Пушкаренко, М. Логвиненко // Економіка України. - 2004. - № 10. - С. 43-49.

13. Самойленко Е. Г. К вопросу о влиянии теневой экономики на промышленно-производственные предприятия / Е. Г. Самойленко // Економіка: проблеми теорії та практики. - 2005. - № 200. - С. 506-511.

14. Тимофеев В. Кризис производства: основные причины / В. Тимофеев, П. Тодоров // Економіка України. - 1998. - № 2. - С. 20-26.

15. Федоренко В. Бартер в економіці України / В. Федоренко // Економіка, фінанси, право. - 2000. - № 3. - С. 10-13.

16. Четов М. Соціально-економічний аспект трансформації відносин власності в Україні / М. Четов, І. Жадан // Економіка України. - 2004. - № 10. - С. 4-16.

17. Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2000-2009 / Global Financial Integrity Program [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.gfip.org/storage/gfip/documents/reports/IFF2010/gfi_iff_update_reportweb.pdf.

replication and implementation of the monetary regulation model of economic processes. Realization of foreign 'recipes' for economic reforming without regard to the national specifics (lack of experience in institutional handling of and legal support to market management; avalanche breaking of economic relations, with the USSR ruined; consequences of the systemic crisis of the USSR national economy; inherited structural deformations; the technological crisis; the obsolete technological base; the unprofitable economy; the complex environmental situation) gave rise to emergence of new forms and methods of shadow economic activity.

Key words: *the shadow economy; the legal economy; the type of the shadow economy; the economic growth.*

REFERENCES

1. Varnalii Z. S. (2006), Underground Economy: the nature, characteristics and ways of legalizing, National Institute for Strategic Studies, Kyiv, 576 p. (ukr).
2. Heiets V. M. (2004), Lessons and prospects for market reforms long-term economic growth in Ukraine, *Ekonomichna teoriia [Economic Theory]*, № 3, pp. 3-18 (ukr).
3. Zhalilo Ya., Tyshchuk T. (2011), The Underground Economy in Ukraine: the magnitude and direction of overcoming, National Institute for Strategic Studies, Kyiv, 31 p. (ukr).
4. Zolotorev A. (1998), Efficient use of working capital, *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, № 7, pp. 12-16 (rus).
5. Kraus N. M. (2008), Underground and official sectors: antagonistic coexistence and interaction, Poltava, 175 p. (ukr).
6. Kuznetsova T. (1997), Some aspects of the study of the informal economy in Russia, *Voprosy ekonomiki [Questions of economy]*, № 9, pp. 127-134 (rus).
7. Lysenko Yu., Serheieva L. (2004), Nonlinear dynamics of macroeconomic indicators, *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, № 11, pp. 27-34 (ukr).
8. Mazur I. I. (2006), Reducing shadow economy of Ukraine: Theory and Practice, Kyiv, 329 p. (ukr).
9. Naidonov V. (2003), To a question the equation of exchange and the monetary theory of inflation, *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, № 9, pp. 23-29 (ukr).
10. Popovych V. M. (2001), Theory of reducing shadow economy, Irpin, 524 p. (ukr).
11. Popovych Z. (2004), Economic growth and prospects of innovative development, *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, № 12, pp. 41-47 (ukr).
12. Pushkarenko P., Lohvynenko M. (2004), Genesis and socio-economic effects of the shadow economy, *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, № 10, pp. 43-49 (ukr).
13. Samoilenko Ye. H. (2005), On the effect of the shadow economy on the industrial and manufacturing companies, *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky [Economy: problems of the theory and practices]*, № 200, pp. 506-511 (rus).
14. Tymofeev V. (1998), The crisis of production: the main reasons, *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, № 2, pp. 20-26 (rus).
15. Fedorenko V. (2000), Barter economy in Ukraine, *Economics, Finance, Law*, № 3, pp. 10-13 (ukr).
16. Chechetov M., Zhadan I. (2004), Social and economic aspects of the transformation of property relations in Ukraine, *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, № 10, pp. 4-16 (ukr).
17. Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2000-2009 / Global Financial Integrity Program, available at: http://www.gfip.org/storage/gfip/documents/reports/IFF2010/gfi_iff_update_reportweb.pdf (engl).

© *Самойленко Євген*
 Надійшла до редакції 26.09.2014